

SOVYET KIZIL ORDUSU ANADOLU'YA GİRECEK MİYDİ?

28 Ağustos 2024

Yıldırım Koç

“Sovyet Rusya, Türkiye’yi İşgal Etmeyi Düşündü mü? (“Devrimi Süngünün Ucunda Taşımak” Tartışmaları)” yazımda (14 Ağustos 2024) Sovyet Rusya’daki önemli bir tartışmaya dikkat çekmiştim. Türkiye’de daha önce hiç tartışılmayan konu, Kızıl Ordu’nun başka bir ülkeye müdahalesiyle “Sovyet sosyalist cumhuriyeti” kurulmasıydı. Bu konu ilk kez 4-12 Kasım 1918 tarihlerinde Moskova’da gerçekleştirilen Doğu Halkları Komünist Örgütleri Birinci Tüm Rusya Kongresinde ortaya atılmıştı. Ünlü Sovyet Kızıl Ordusu mareşali Mikhail Nikolaevich Tukhachevsky de “dışarıdan devrim” anlayışını daha kapsamlı bir biçimde formüle etmişti.

Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı’nın ilk yılında çok büyük sıkıntılar yaşıyordu.

Sovyet Rusya ile resmi temasların başlatılmasında dönüm noktalarından biri, Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ni temsilen bir heyetin Moskova’ya gitmesiydi.

Feridun Kandemir’in *Atatürk’ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası* (Yakın Tarihimiz Yayınları No.5, İstanbul, 1966) kitabında anlatıldığına göre, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ve İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey, Sovyet Rusya’ya gidecekti. Kendilerine, yapılacak “müzakerelere esas olmak üzere” “direktif niteliğinde bir talimat” verildi. Bu talimat, Mustafa Kemal Paşa ve Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) tarafından hazırlandı. Bu talimatta Sovyet Rusya’dan istenenler şu şekilde ifade ediliyordu: “M.5. Dışarıdan yapılacak yardım, para, harp vasıtaları, fenni vasıtalar ve lüzumunda askeri kıtalardır.” (Kandemir,1966;44-45)

Bu talimat Atatürk’ün Bütün Eserleri’nde de bulunmaktadır. 8 Mayıs 1920 tarihli “Ruslarla Olacak Karşılıklı Münasebetler Hakkında Moskova’ya Gidecek Heyete Talimatname”deki ifade şöyledir: “M.6. Hariçten yapılacak yardım: Para, harp vasıtaları, fenni vasıtalar, lüzumunda askeri kıtalar” (ATABE, Cilt 8, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002,s.182-183)

Diğer bir deyişle, Büyük Millet Meclisi Hükümeti, 8 Mayıs 1920’de, Sovyet Rusya’dan “lüzumunda” Anadolu’ya asker göndermesini talep ediyordu. Bu tarihte Yunan ordusunun ilerlemesini zorlaştıran milis güçlerinin dışında askeri güç yoktu; düzenli ordu henüz kurulamamıştı. Çaresizlik içinde, “lüzumu halinde” yabancı asker bile isteniyordu. 27 Nisan 1920’de Kızıl Ordu’nun Azerbaycan’a girmesi belki bir örnekti.

Mustafa Kemal Paşa, 29 Mayıs 1920 günü Meclis’in gizli oturumunda yaptığı konuşmada da “dışarıdan kuvvet” ihtimalinden söz etti:

“Mevcudiyetimizin muhafazası ve milli emellerimizin temini için hakiki dayanak noktasını hariçte değil, dahilde kendi vicdanımızda bulmak prensibini Heyeti İcraiye kabul etmiştir. Çünkü kendi kuvvetimizi nazarı dikkate almaksızın hariçten, şuradan buradan gelecek kuvvetlere dayanarak emel takip edersek ve o kuvvetten ve imdattan yardım da gelmezse hayal kırıklığına uğrarız.

“Bunun için, önce kendi kuvvetimize ehemmiyet veriyoruz. Fakat kendi kuvvetimize, düşmanlarımızın adedinin çokluğunu nazarı dikkate alarak kuvvet ilave etmek bir farzdır. Bu sebeple bittabi Doğu’dan gelmesi muhtemel olan olumlu kuvvetlere iltifat edeceğiz. Ancak bu noktada iki yönü birbirinden ayırmak lazımdır. Biri Bolşevik olmak, diğeri Bolşeviklik Rusya’sıyla ittifak etmek. Biz Heyeti İcraiye, Bolşevik Rusya’sıyla ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa Bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz.” (ATABE,C.8,2004;257-258)

Mustafa Kemal Paşa, 8 Temmuz 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Azerbaycan'dan gelmesi tartışılan kuvvetler konusunda aşağıdaki değerlendirmeyi yaptı (sözü edilen birlikler büyük olasılıkla Azerilerdi):

"Efendiler; Azerbaycan'dan buraya bazı kuvvetlerin geleceğinden bahsolununca, ne lüzumu var, biz kâfi kuvvetlere sahibiz zemininde bazı sözler söylendiğini işittim. Yüksek heyetinizce malumdur ki, bizim hepimizin ve Heyeti İcraiye'mizin takip ettiği düstur, kendi maksadımızı, hayatımızı, şerefimizi kendi kuvvet ve mevcudiyetimizle kurtarmak ve temin etmektir. Fakat mevcudiyetimize tasallut eden bütün Batı âlemi, Amerika da dahil olduğu halde, tabiatıyla azim bir kuvvet teşkil ediyor. Biz de şüphesiz esasta yalnız kendi kuvvetimize dayanmakla beraber, bizim hayatımızla alakadar olan bütün kuvvetlerden azami derecede istifadede kusur etmeyeceğiz ve böyle bir kuvveti reddetmek bittabi doğru bir şey değildir. Gelmekte olduğundan bahsedilen kuvvet ise, bizim kuvvetimizi pek çok artırmaz. Fakat yalnız Doğu ve İslam âleminin mukadderatımızla ne kadar yakından alakadar olduğunu göstereceği için bizce kıymetlidir. Bilhassa bu bakımdan, gelecek olan kuvvetin -ki belki daha çok kuvvetlerin öncülüğünü teşkil eder- özel bir kıymeti vardır." (ATABE,C.9,2002;28-29)

Ancak Büyük Millet Meclisi Hükümeti güçlenince ve Sovyet Rusya yanlısı komünistlerin Anadolu'daki faaliyetleri ve İttihatçılarla yakın ilişkileri öne çıkınca, asker yardımı konusundaki ilk tavır değiştirildi.

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin 14 Ağustos 1920 tarihli toplantısında yaptığı konuşmada Kızıl Ordu birliklerinin Anadolu'ya girmesi konusunda çok açık ve net bir tavır ifade etti. Bu konudaki görüşme aşağıda sunulmaktadır:

"İsmail Suphi B. (Burdur): Paşa Hazretleri birinci sorum, bizim kuvvetler Rus kuvvetleriyle ittifak edeli epeyi zaman olmuştur. O zamandan beri o kuvvetlerin buraya celbi düşünülmüş müdür, böyle bir teşebbüse lüzum var mıdır?

"Mustafa Kemal Paşa: Neden dolayı böyle bir teşebbüs yapalım? Böyle teşebbüs var mıdır? Ne sebep vardır efendim? Kızıl Orduları bizim memleketimize davet etmek teşebbüsünün bizce düşünüldüğüne zatîâliniz vâkıf mıdır?

"İsmail Suphi B. (Burdur): Soruyorum efendim.

"Mustafa Kemal Paşa: Yaptınız mı, yapmadınız mı diye soruyorsunuz, rica ederim. Böyle bir soru sorabilmek için vaziyeti gayet iyi değerlendiriniz, tahlil ediniz, ondan sonra genel kurul huzurunda soru sorunuz. Biz böyle bir şey düşünmedik ve düşünmek de istemiyoruz." (ATABE,C.9,2002;178)

10 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 12 Ekim 1920 tarihli, Türkiye'de gelişen olaylarla ilgili raporunda, Rusya'dan Türkiye'ye askeri birlik sokulmasına olumlu yaklaşıyordu:

"Bolşeviklerin Polonya cephesinde kazandığı büyük başarılar sayesinde, Batı cephesindeki Türk askerlerinin maneviyatı yükseldi. Bugün ise, askeri bakımdan Türk askerinin bu cephedeki durumu son derece zayıf ve istikrarsız. Rusya'dan az ya da çok sayıda askeri birliğin Türkiye'ye girmesi, askerlerin maneviyatını ve cesaretini artıracak. Askerlerin elbiseleri son derece eski ve kötü. Askeri teçhizat ve silahlar çok yetersiz ve gayet uzak yerlerden cepheye gönderiliyor. Yunanların Uşak'tan başlayıp devam eden taarruzları Karahisar'ı zorluyor. Bu durumda hemen yoğun askeri ve maddi yardım yapılmazsa, Anadolu düşmanın baskısına dayanamaz." (Demirel, Yücel, TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004;107)

17 Ağustos 2024 tarihli yazımda ("Kurtuluş Savaşı Yıllarında Sovyet Rusya Anadolu'ya Nasıl Bakıyordu?"), Sovyet Rusya elçilik heyetinin Anadolu'ya gelişine Kazım Karabekir Paşa'nın tepkisi ve Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in çok ciddi uyarısı ve talimatını aktarmıştım. Sovyet Rusya, Eskişehir ve Ankara'daki Sovyet yanlısı komünistler aracılığıyla bağlantı kurduğu Çerkes Ethem'in başarılı ayaklanması sürecinde Türk esirlerinden oluşturulan askeri birliği ve/veya Kızıl Ordu'yu Anadolu'ya sokmayı planlıyordu. Bu plan gerçekleşmedi.

Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya asker gönderme teklifi çeşitli vesilelerle gündeme geldi. 17 Temmuz 2024 günü yayımladığım "Şefik Hüsnü Kurtuluş Savaşı'na Niçin Katılmadı?" başlıklı yazımda yer alan alıntılar burada yeniden aktarayım:

General Ali Fuat Cebesoy Moskova'da büyükelçi olarak görev yaparken, Stalin'in ilginç bir önerisiyle karşılaşır.

Stalin 21-22 Nisan 1921 gecesi Ali Fuat Paşa'yı davet ediyor ve bir öneri getiriyor:

"İstanbul'da bulunan Vrangell ordusu enkazının bütün memur, zabıt ve askerlerini 7 Nisan tarihli beyannamemiz ile affettiğimizi biliyorsunuz. Bunların tarafımıza geçtiklerine dair haberler alıyoruz. Şimdi ortada yeni bir vaziyet var. Anadolu'daki Türk ordusu İstanbul'a yürüyecek olursa, Vrangell askerleri, İstanbul'daki ecnebi askerleri esir etmek suretiyle bu hareketinize katılabilirler. Muvaffakiyet halinde, İtilafçılar, esirlerinin iadelerini isterlerse, Rusya ve Türkiye hükümetlerinin haklı talepleri tamamen kabul edilmek şartıyla ve derhal bir sulh yaptıkları takdirde taleplerinin kabul olunabileceği tarzında cevap verilerek bunda ısrar edilmesini düşünüyoruz. Bu fikrimin, Ankaraca nasıl telakki edileceğini anlamak isterim." (Cebesoy, Ali Fuat, Moskova Hatıraları, 21.11.1920-2.6.1922, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955;155)

"21-22 Nisan gecesi Stalin yoldaş ile olan mülâkatımızda ise, Vrangell ordusu meselesi bahis mevzuu olmuştu. Evvelce de işaret ettiğim gibi Stalin bu husustaki düşüncelerini şöyle izah etmişti: Anadolu ordusu Boğazlara yürüyecek olursa Vrangell de Boğazlardaki ve İstanbul'daki İngiliz ve Fransız askerlerini arkadan vurabilir, silahlarını alarak esir edebilir. Böyle bir vaziyetin tahaddüsü halinde eğer İtilâfçılar, esirlerin geriye verilmesini isterlerse, Türk ve Rus hükümetleri tarafından haklı olan taleplerinin tamamen kabul edilmesi şartıyla derhal bir sulhun yapılması ileriye sürülür ve bunda ısrar olunur, demişti." (Cebesoy,1955;186)

Ali Fuat Cebesoy'un aktardığına göre, bu tarihte "General Vrangell'in Çatalca'da onbeş bin ve Gelibolu'da da yirmi bin muharip askeri vardı." (Cebesoy,1955;185)

Sovyet Rusya'nın bir başka önerisini de Mehmet Perinçek aktarıyor:

"Sovyet heyeti, uzman ve tecrübe yardımı yanında, askeri güçle destekleme önerisinde de bulunur. Bıyıkoğlu'nun duyumuna göre, Türk orduları Eskişehir-Afyon bölgesindeki Yunan ordularına taarruz ederken, Boğazlardaki ve İstanbul bölgesindeki İtilaf kuvvetlerine karşı kullanılmak üzere, Karadeniz Rus limanlarından üç Sovyet kolordusu getirilerek Kocaeli bölgesinde yığınak yapmaları, Mustafa Kemal'e önerilmiştir. (Perinçek, M., Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005;120)

Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya ilişkin politikasında önemli değişikliklerin en önemli nedeni, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin asker istenmemesi

konusundaki kararlı tavrıydı. Diğer bir neden de Sovyet Rusya'nın Polonya ile yaptığı savaşta büyük bir yenilgi almasıydı.

Polonya 9 Şubat 1919 tarihinde Sovyet Rusya'ya saldırdı. Kızıl Ordu ancak 1920 Haziran'ında bir karşı saldırı örgütledi ve önemli başarılar elde etti. Ancak 12-15 Ağustos 1920 günleri gerçekleşen Varşova Savaşı'nda Kızıl Ordu büyük bir yenilgi yaşadı. 66.000 dolayında Kızıl Ordu askeri Polonyalılarca esir alındı. Binlerce asker de dağıldı. 1920 yılı Ekim ayında ateşkes yapıldı ve 18 Mart 1921 tarihinde de Polonya ile Riga Antlaşması imzalandı.

1921 yılının ilk aylarında Sovyet Rusya'da önemli işçi eylemleri ve grevleri yaşandı. Ayrıca 1921 yılı Mart ayında, Rus Devrimi sürecinde önemli katkılarda bulunmuş olan Kronstadt denizcileri ayaklandı.

Çiçerin bu durumu şöyle özetliyordu:

“Çiçerin bundan sonra sözü Türkiye'ye getirmiş ve şöyle demiştir: ‘Türkiye Garp cephesine bir Rus ordusunun sevk edilmesi suretiyle Türkiye'ye fiili bir surette yardım etmeği düşünüyorsak da Rusya için böyle bir teşebbüsün maddeten imkanı olmadığı gibi Türkiye'nin de bunu arzu etmeyeceğini biliyoruz.’” (Cebesoy,1955;229)

ENVER PAŞA'NIN SOVYETLER'DEN ASKER TALEBİ

Kurtuluş Savaşı'nın başladığı günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın çevresindeki kadroların hemen hemen tamamı İttihatçıydı ve bu kişilerin Enver, Talat ve Cemal Paşalarla bağlantıları vardı. Özellikle Enver ve Talat Paşalar da, bu kadrolara güvenerek, Mustafa Kemal Paşa'yı kontrol edebileceklerini düşünüyorlardı. Ancak Mustafa Kemal Paşa önderliğini pekiştirdikçe ve özellikle Talat Paşa'nın 15 Mart 1921 tarihinde öldürülmesinin ardından İttihatçıların bir bölümünün Mustafa Kemal Paşa'nın ekibine katılmasıyla, Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçerek mücadelenin yönetimini devralma çabaları yoğunlaştı.

Bu dönemde önemli bir asker kaynağı, Rusya'daki Türk savaş esirleriydi. Ancak, daha önceki yazımda ele alındığı gibi, Türk savaş esirlerinden birlik oluşturup bununla Anadolu'ya girme projesi doğrudan Sovyet Rusya'nın kontrolü altındaydı. Sovyet Rusya, gerçek amaçlarını bildiği ve güvenmeyip kullanmaya çalıştığı Enver Paşa'nın kontrolüne bir askeri güç verme yanlısı değildi. Enver Paşa'nın savaş esiri Türklere oluşan askeri birlik üzerinde doğrudan bir etkisi yoktu.

Enver Paşa, bu koşullarda, Sovyet Rusya'dan asker talep etti. Enver Paşa, Kazım Karabekir'e yazdığı 28 Eylül 1920 tarihli mektubunda şunları söylüyordu: “Ben İslamlardan hiç olmazsa ilkbahar için gönüllü süvari teşkilatı yapalım dediğim vakit bana eğer Polonya ile sulh olur ve Vrangel ezilirse süvari ordumuzu göndeririz dediler. Bilmem bu ordu memlekete giderse ne olur. Mamafih henüz bunun için daha vaktimiz var.” (Karabekir,1967;48)

Enver Paşa'nın bu niyeti konusunda Kazım Karabekir Paşa'nın yorumu şöyleydi: “Enver Paşa muazzam işler düşünmüş, hatta Bolşevik süvari ordusunun memleketimize girmesini bile! Bunların başında kendisi mi gelecek acaba? (...) Enver Paşa'nın Bolşeviklerden bir ordu tedarikile iş başına geçmek arzusu gibi fena bir istikamete gitmesi hoş gidecek bir toplaniş (“davranış” olmalı,YK) değil.” (Karabekir,1967;53)

Enver Paşa, Halil Paşa'ya yazdığı 4 Kasım 1920 tarihli mektubunda bu niyetini şöyle dile getiriyordu: *“İlkbaharda bir kuvvet ile Anadolu'ya geçmek icabedecektir. Ruslar, ilkbaharda hareket etmek ve sırf benim kumandam altında olmak üzere birkaç süvari fırkası verecekler mi? Veya bizim tarafımızdan teşkiline muvafakat edecekler mi? Bu fırkalar tabii İslamlardan*

mürekkep olacak. Eğer böyle bir kuvvet ile Anadolu'ya geçmek kabil ise, bizzat Moskova'ya gelerek oradan gideceğim.” (Cebesoy,1955;163)

Halil Paşa bu talep üzerine 11 Ocak 1921 gece yarısı Sovyet Rusya yetkilisi Karahan ile görüştü. İnönü Zaferi'nin ertesi günü gecesi bu talep kesin olarak reddedildi: “Karahan, Rusya Sovyetler hükümeti namına olarak arzu buyurulan İslam kuvvetlerinin verilemeyeceğini kat'iyen ifade etti.” (Cebesoy,1955;166)

Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki güçlerin Yunan saldırısı karşısında ne kadar başarılı olacağı henüz yeterince açıklık kazanmamıştı. Sovyet Rusya, bu koşullarda, Enver Paşa'yı yedekte tutmayı sürdürdü. Sovyet Rusya'nın Enver Paşa'yı silmesi, Anadolu'daki Sakarya Zaferi sonrasında oldu.

Ali Fuat Cebesoy, Sovyet Rusya'nın 1921 yılı Ocak-Eylül dönemindeki Enver Paşa politikasını şöyle özetlemektedir:

“Avrupa'dan gelen haberlerden Yunan taarruzunu Sakarya'ya durdurabileceğimiz anlaşılıyordu. Fakat Sovyet hükümetinin kanaati hâlâ dağılacakımız merkezindeydi. Bundan dolayı vaziyetlerini kuvvetli göstermeğe çalışıyorlar ve bize her türlü yardımı yapabileceklerini söylüyorlardı. Maksatları, maneviyatımızı yükselterek kendi noktalarına göre, garp cephemizin muharebeye devamını temindi. Mustafa Kemal Paşa'nın riyaset ettiği Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti, muharebeye devam edemeyecek olursa, Enver Paşa'yı Kızıl Ordu'dan tefrik edecekleri veyahut yeniden kuracakları Müslüman kuvvetleri ile Anadolu'ya göndererek garp cephemizi ve Ankara hükümetini kendi nüfuzları altına almak istiyceklerdi.” (Cebesoy,1955;229)

Kazım Karabekir'in Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'ya 22 Mart 1921 tarihli mektubunda Enver Paşa'nın niyeti şöyle ifade ediliyordu: “Enver Paşa, Ruslar kendisine bir müslüman ordusu verip memlekete yardım göndermezlerse yalnızca Memlekete gelerek bir ferd gibi çalışmak fikrinde idi. Ruslar ordu vermeyeceklerini söylediler.” (Karabekir,1967;84)

İsmet Bey de, Kazım Karabekir'e Mayıs 1921'de gönderdiği yazıda Enver Paşa'yı şöyle eleştiriyordu: “Enver vaktile Almanlara dayandığı gibi Rus kuvvetleriyle de cebren memlekete girmeye uzun müddet çalışmış, muvaffak olamamıştır.” (Karabekir,1967;133-134)

Hem Anadolu'daki Büyük Millet Meclisi ordusunun güçlenmesi ve Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya ilişkin projesinin çökmesi, hem de Sovyet Rusya'nın Polonya yenilgisi, yaygın grevler, Kronstadt ayaklanması ve yaygın açlık, Kızıl Ordu'nun Anadolu'ya girip “devrimi süngünün ucunda taşıması” düşüncesini ortadan kaldırdı.